

szekciók betűrendjében. Itt nemcsak a bemutatott dolgozatok és tagozatok számát, hanem a szakmai értékelés rövidített változatát is áttekinthetjük. Ez a rész alátámasztja azt a kijelentést, melyet Szécsi Gábor fogalmaz meg bevezetőjében: „[a] 2011 és 2019 között rendezett Országos Tudományos Diákköri Konferenciák adatai egyértelműen igazolják, hogy a 2010-es években végrehajtott reformjellelű intézkedések meghozták gyümölcsüket: a tudományos diákköri mozgalom folyamatosan erősödő, egyre népszerűbb és sokszínűbb tehetséggondozási intézmény képét mutatja a 2010-es években. Az Országos

Tudományos Diákköri Konferenciák az adott év leglátványosabb, legnagyobb tömegeket megmozgató tehetséggondozási ünnepei maradtak.”

A kötetek kiválóan összefoglalják és láttatják, hogy a tudományos diákköri mozgalom milyen utat járt be az elmúlt évtizedben/évtizedekben, hogyan újult meg, milyen kihívások előtt áll, és milyen erős az a felsőoktatásra épülő háttér, melyben a tehetséggondozás, tudományos utánpótlás-nevelés „hungarikumává” vált TDK működik.

(Barátné Hajdu Ágnes)

A könyvtárak és a könyvtárosok köztes állapotáról – Jegyzetek egy kvázi könyvsorozathoz és köteteihez

BEDŐ Márta. Keresési útmutató átfogó folyóirat-adatbázisokhoz. Pécs: PTE Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont, 2018.

<https://digitalia.lib.pte.hu/www/free/bedo-marta-keresesi-utmutato-atfogo-folyoirat-adatbazisokhoz-pte-ektkp-pecs-2018/index.html>

KRIZSÁN Ivett. Társadalom- és humántudományi információforrások. Pécs: PTE Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont, 2018.

<https://digitalia.lib.pte.hu/www/free/krizsan-ivett-tarsadalom-es-humantudomanyi-informacioforrasok-pte-ektkp-pecs-2018/index.html>

Mind könyvtáros berkekben, mind azokon kívül gyakran vetik szakmánk szemére, hogy túlságosan lassan alkalmazkodik a *Neumann-galaxis* kihívásaihoz, a sokszor már a követhetlenség határait feszegető társadalmi átalakulásokhoz és az azok nyomán a könyvtárak felé megnyilvánuló használói, olvasói igényekhez. Hasonló tartalmúak azok az észrevételek is, amelyek szerint szakmánk, hivatásunk mintegy beleragadt a konvencionális könyvtár és könyvtáros szerepbe, ma is ugyanazt a – sokak szerint – poros, unalmas képet közvetíti, amit évtizedekkel ezelőtt, megerősítve a társadalomban a könyvtárakról és a könyvtárosokról élő sztereotípiát. Megengedve, de nem elfogadva a fent leírt általánosításokat, magunk más véleményen vagyunk. Azt gondoljuk, hogy a könyvtárak és a könyvtáros szakma az utóbbi évtizedekben sorsdöntő változásokat él át, a korábbi szakmai felfogás és rutin jelentősen átalakult, miközben megtartotta azokat az értékeket, amelyek ma is fontos, elengedhetetlen részei a könyvtáraknak és a könyvtári munkának. Ma még aligha prognosztizálható, hogy néhány évtized, netán néhány évszázad távlatában hogyan alakul át az írásos kultúra és ennek függvényében a könyvtár, a könyvtári szolgáltatások. Véleményünk szerint napjainkban az írásos kultúra köztes, átmeneti állapotban van, és ehhez kell igazítani a könyvtári kultúrát: mind a konvencionális, mind pedig az új technológiára alapozott igényeket ki kell szolgálni. Magunk úgy látjuk, hogy a kétpó-

FEKETE Rita. Változások és lehetőségek a tudományos publikálásban: A tudományos folyóirat-kiadás tendenciái. Pécs: PTE Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont, 2018. <https://digitalia.lib.pte.hu/www/free/fekete-rita-valtozasok-es-lehetosegek-pte-ektkp-pecs-2018/index.html>

LOVÁSZ Dávid. Folyóirat-szerkesztés és -kiadás Open Journal Systems (OJS) segítségével. Pécs: PTE Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont, 2018. <https://digitalia.lib.pte.hu/www/free/lovasz-david-folyoirat-szerkesztes-kiadas-ojs-segitsegevel-pte-ektkp-pecs-2018/index.html>

KÉRI Katalin. Az írott szó csendes birodalma: Könyvkultúra és könyvtárak a középkori iszlámban. Pécs: PTE Bölcsészettudományi Kar, Neveléstudományi Intézet, Nevelés- és Művelődéstörténeti Tanszék, 2020. ISBN (html) 978-963-429-495-5. DOI <https://doi.org/10.15170/BTK.2020.00001>

https://digitalia.lib.pte.hu/www/free/keri-katalin-az-irott-szo-csendes-birodalma-pte-btk-ni-pecs2020/index.html?fbclid=IwAR12usDCuVR359In7R_E1Uyfyoy6CuCBNPAD_9E4T1WGIJdelxsvMN0bjXcE

lusú feladatrendszer két csoportja nem zárja ki egymást, sőt, jól megfér egymással, erősítik a könyvtárak szerepét; a könyvtárak nincsenek arra kényszerítve, hogy akár az egyik, akár a másik szolgáltatási rendszert előtérbe helyezték, netán kizárólagossá tegyék. Ennek igazolását számos együttes tényező hatásában is felfedezhetjük. Egyrésztől hivatkozhatunk a könyvtárak több évezredes fejlődéstörténetére, amelynek során – miközben rendre integrálták gyűjteményükbe és szolgáltatási rendszerükbe az olyan új technikákat, technológiákat, mint például a könyvnyomtatás feltalálásának, az új nyomdászati, kiadási eljárásoknak a termékeit, a hangjegyet, illetve a hangrögzítés dokumentumait vagy a képi, térképi ábrázolásokat – megtartották és megőrizték a kéziratosság korából származó, mára kincsekké nemesedett írásműveket is. Az újak befogadása mellett a régi dokumentumok megőrzése, szakszerű feldolgozása, használhatóvá tétele olyan értéke a könyvtári rendszernek, amelyet még az újdonságok iránti nagyobb nyitottság mellett legvehemensebben érvelők sem vonnak kétségbe. A másik meghatározó érv, hogy a számítástechnika, az informatika könyvtári alkalmazásában, használatában éppen azok az egyetemi, felsőoktatási és szakkönyvtárak jártak az élen, amelyekre leginkább jellemző a kiemelkedő jelentőségű történeti gyűjtemény, gyűjtemények jelenléte is. Ezek a fejlődéstörténeti vonatkozások szemléletesen igazolják, hogy a könyvtáraknak egyformán immanens része a megőrzés és az új befogadása is.

A fenti gondolatok megfogalmazására egy új könyvsorozat nyilvánosság előtti megjelenése készítette a recenzenst. A Pécsi Tudományegyetem (PTE) gondozásában közzétett kiadványok tematikailag összetartozók, a szerzői gárda azonos körből került ki, külső megjelenésük is hasonló: mindegyiket elektronikus kiadványként publikálták, megőrzésüket és közzétételüket, szolgáltatásukat az intézmény elektronikus könyvtára, a *Digitália* biztosítja, továbbá ugyanannak a projektforrásnak (EFOP-3.4.3-16-2016-00005) az anyagi támogatásával valósultak meg. A kötetek közreadását gondozó intézmény ugyan – számunkra érthetetlen módon nem élve a lehetőséggel – nem adott sorozati keretet a kiadványoknak, ám a fentiek alapján magunk annak, pontosabban szólva, kvázi sorozatnak (a papíralapú világban ezeket a dokumentumtípusokat kötetes sorozatoknak tartottuk) tekintjük. A külső formán túl a sorozat-jelleget erősíti az is, hogy a kiadványok az akadémiai és a felsőoktatási szféra számára, oktatási, tanulási célból készültek, munkáltató, gyakorlatias jellegűek, szerkezetük, módszertanuk, belső tagolásuk egymáshoz hasonló, és azok mindegyike kiválóan alkalmas mind egyéni munkára, mind pedig csoportos tanulásra. A belső és külső egységes képet, a kiadványok technikai szerkesztését, webprogramozását a PTE Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont munkatársa, *Ambrus Attila* igényes és kiváló munkájának köszönhetjük.

A kiadványsorozatban eddig öt kötet jelent meg, amelyből négyet a Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont, egyet pedig Pécsi Tudományegyetem Neveléstudományi Intézet, Nevelés- és Művelődéstörténeti Tanszék jegyez kiadóként. A tradíció és az új integrációjának újabb bizonyítékával találkozhatunk a könyvek tematikáját illetően. Az a négy kötet, amelyet az Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont adott közre, az elektronikus szolgáltatások, a Neumann-galaxis által determinált könyvtári tematikát képviseli, míg a Nevelés- és Művelődés-

történeti Tanszék által gondozott egy könyv könyvtártörténetet dolgoz fel. Az öt kötetből négy 2018-as impresszumú, egy pedig 2020-ban jelent meg. Így recenzióinkat megkésettnek is tarthatnánk, ám nem így van. Amint azt megtudtuk, négy kiadvány valóban 2018-ban készült el, de a nyilvános hozzáférést a Creative Commons Attribution License 4.0 alapján csak 2020-tól biztosította a kiadó. Sajnálatos, hogy az öt kötetből csupán egy kapott ISBN és DOI azonosítókat, a többi négy könyvnek hiányzik a nemzetközi azonosító kódja.

Az öt kötetből kettő a szakirodalmi adatbázisok kérdéskörét, használatuk lehetőségeit veszi górcső alá. Az első, *Bedő Márta Keresési útmutató átfogó folyóirat-adatbázisokhoz* című munkája a napjainkban kétségkívül forradalmi változásokat mutató kiadványtípus, a folyóiratok felől közelít az adatbázisok nyújtotta lehetőségekhez. A feldolgozás részletesen a *ScienceDirect*, a *SpringerLink*, valamint a *Web of Science* folyóirat-állományának tartalmi ismertetését, keresési metódusait, lehetőségeit veszi számba, kitérve olyan gyakorlatias kérdésekre is, mint például miként érhető el az adatbázis, miként érhető el a teljes szövegek, miként lehet különböző formátumokban hivatkozásokat generálni a releváns tanulmányokból, mi a teendő, ha a felhasználó nem tud kapcsolatot létesíteni az adatbázissal. A kötet sűrűn él azzal az adottsággal, ami az e-kiadványok sajátossága: a belső és külső linkek sokaságát kínálja, jóllehet nem sorakoztat fel minden lehetőséget. Igen hasznosnak tartjuk az önellenőrző kérdések beépítését is, de meglátásunk szerint azok túlságosan az alapvető kérdésekre fókuszálnak, a gyakorlatiasságot eredményesebben szolgálná az összetettebb kérdések, feleletek megfogalmazása.

A másik, adatbázis-használattal foglalkozó könyv, a *Társadalom- és humántudományi információforrások* című, *Krizsán Ivett* munkája. Tartalmi, tematikai szempontból szelektálja és mutatja be azokat a nemzetközi gyűjteményű és szolgáltatási rendszerű szakirodalmi adatbázisokat, amelyeknek elsődleges gyűjtőkörét a társadalom- és a humán tudományok jelentik. A szakirodalmi adatbázisokat rendszeresen használók körében közismert, hogy az úgynevezett „soft” tudományok mint a humaniorák és a társadalomtudományok jóval kevesebb figyelmet kapnak az adatbázis-forgalmazók részéről, mint a „hard” tudományok közé sorolt természettudományok, orvosi, műszaki, mezőgazdasági diszciplínák. Használói visszafogottság jellemzi az ezeken a területeken dolgozó kutatókat is. Éppen ezért üdvözlendő, hogy

szerzőnk vállalkozott az ezeken a tudományterületeken eredményesen használható szakirodalmi források bemutatására és használatuk ismertetésére. A kötet két részre tagolódik. Az elsőben a két tudományterület teljességét felölelő adatbázisokat tárgyalja, úgy mint a *ProQuest Central* szolgáltatás társadalom- és humántudományi kollekciói; a *JStor* elsősorban a felsőoktatási intézmények könyvtáira fókuszáló gyűjteménye; majd egy, mind a használat, mind a gyűjtemény gyarapítása szempontjából idehaza meglehetősen elhanyagolt adatbázis, a *Central and Eastern European Online Library* (CEEOL) adatállományának, alkalmazásának bemutatása következik; végül pedig egy hazai, üzleti alapú információszolgáltató rendszer részletezése, az *Arcanum Digitális Tudománytár* (ADT) zárja a sort. A humán- és a társadalomtudományi területek kutatási, publikációs sajátosságaihoz igazodva a bemutatottakon kívül még számos nemzetközi regionális és nemzeti – hol meginduló, hol megtorpanó, majd ismét életre kelő, esetlegesen, gyakran akadozva működő – kezdeményezésről tudunk. Ezeknek csupán felsorolásszerű számbavétele is meghaladja egy ilyen vállalkozás kereteit. Ám érdemesnek tartottuk volna – műfaji mássága ellenére is – még néhány egyéb olyan adatbázis bemutatását, mint amilyen például az európai kezdeményezésként 2008-ban a bölcsészettudományi folyóiratok indexelésére létrehozott, majd 2014-től a társadalomtudományi szaklapokat is befogadó *The European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences* (ERIH PLUS), vagy a lassan serdülőkorba lépő *Európai Digitális Könyvtár* (Europeana). A kötet elsősorban azokról az adatbázisokról szól, amelyek nemzetközi gyűjtőkörűek és globális érdeklődésre tartanak számot. Mindazonáltal – meglátásunk szerint – a hazai kezdeményezésekről, az évtizedek óta eredményesen működő szakirodalmi adatbázisokról is célszerű lett volna írni, különös tekintettel arra, hogy az egyes szakterületek kutatása és az adatbázisok gyűjteménye is erősen hungarika-orientáltsgú. Gondolunk itt többek között az Országos Széchényi Könyvtár által gondozott *Humanus*, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár irodalmi, az Országos Idegennyelvű Könyvtár műfordítási adatbázisaira. A hiányolt információs források bemutatása már csak azért is fontos lenne, mert azok mindenki számára szabadon hozzáférhetőek. Gyűjtőkörének megfelelően a magunk részéről – a történettudomány helyett – ide, az első részbe helyeztük volna el a nemzeti közgyűjtemények állományának digitális feltárására és közzétételére, hozzáférésére

2014-ben indított kezdeményezést, a *Hungaricana* közgyűjteményi portál bemutatását. A kötet második részében az egyes humán- és társadalomtudományi diszciplínákra szakosodott adatbázisok bemutatására vállalkozott szerzőnk. Az egyféle szakirodalmi kalauzként is felfogható számbavétel a történelem-, az irodalomtudomány, a pszichológia, pedagógia és neveléstudomány, a szociológia információs forrásait tárgyalja, adatszerű bemutatással. Célszerű lenne, ha a kötetben magyarázatot olvashatnánk arra vonatkozóan, hogy a tudományterületekből miért ezt a négyet választotta a szerző bemutatásra, és miért mellőzte a többi diszciplína meglehetősen gazdag információs rendszereinek számbavételét. Igen hasznosnak tartjuk a könyv végén szereplő, tananyagzáró feladatokat, feladatokat. Gyakorlatias jellegük eredményesen segítheti a kötetben leírt ismeretek elmélyítését.

Napjainkban a felsőoktatási és a szakkönyvtári el-látás mindinkább meghatározó szegmensévé válik a nemzetközi jelenlét követelményeiből fakadó publikációs kényszerek és verseny nyomása alatt lévő tudományos közélet naprakész, sajátos könyvtári eszközökkel történő támogatása. Így nem meglepő, hogy a másik két kötet is a szakmai, tudományos információk terjesztésében meghatározó szerepet betöltő szakfolyóiratok kérdéskörével foglalkozik. A könyvtárak kutatást patronáló szolgáltatásai egyrészt magukban foglalják a hagyományos szakirodalmi tájékoztatást, az exponenciális növekedésű szakirodalm releváns tételeinek eljuttatását a kutatók számára, másrészt pedig – új könyvtárosi feladatként – az egyetemi polgárok tudományos karrierjének építését, a folyóiratokban történő publikálás szakmai támogatását is. A tudományos kommunikáció legfontosabb fórumai, a szakmai folyóiratok világában, a gyakran változó közlési követelmények és presztízsértékek rendszerében ma már szinte lehetetlen avatott segítség nélkül tájékozódni, főleg pedig boldogulni. Ezen a téren a szerzők legfőbb segítői a könyvtárosok és a tudománymetriai szakemberek lehetnek, de csak oly módon, hogy maguk is folyamatosan aktualizálják az ide vonatkozó tudásukat. Szép és felelősségteljes feladatról van itt szó, olyanról, amely a gyakran lebecsült, feleslegesnek tartott könyvtár és könyvtárosok számára kiváló új lehetőség létük, fontosságuk, szakmai hozzáértésük igazolására, intézményi és egyéni presztízsük növelésére. Ezek a motivációk vezethették a következő két kötet szerzőit, amikor könyveiket összeállították és nyilvánosságra hozták. Elsőként a folyóirat-kiadás új tendenciáival átfogóan foglalkozó kötetet tárgyaljuk. A mű szerzője *Fekete*

Rita, címe pedig *Változások és lehetőségek a tudományos publikálásban: a tudományos folyóirat-kiadás tendenciái*. A szerző által „tananyagként” nevezett könyv röviden ugyan, de egyaránt érinti a folyóirat-kiadás kezdeteit, a tudományos kommunikáció és benne a szaklapok funkcióit, több évszázados folyamatának változásait, majd ezeknél részletesebben a napjainkat jellemző folyóiratkrízis kialakulásának tüneteit, okait. A szellemes illusztrációk, karikatúrák szövegközi elhelyezése színesebbé, szemléletesebbé teszi ennek a rendkívül összetett és bonyolult, gyakran ellentmondásos krízisfolyamatnak a bemutatását és a tudományos életre gyakorolt hatását. Ezeknek a jelzőknek a léte – leegyszerűsítve – döntően abban rejlik, hogy a folyóirat-kiadás a kiadók részéről erősen nyereségorientált, forprofit, a befektetők pénzügyi érdekeit szem előtt tartó, monopolizált tevékenység. Ám a folyóiratok és azok tartalmának hasznosulása csupán részben szolgál egyéni vagy céges érdekeket. A tudományos fejlődés mindezekén túl fontos közérdek is. A folyóiratok, tartalmuk kurrens és retrospektív hozzáférést döntően a felsőoktatási és az akadémiai szféra könyvtárai biztosítják, amelyek közismerten nem profitorientált intézmények. A szakfolyóiratok tartalommal való megtöltését szintén a felsőoktatási és az akadémiai világ tudós-közössége valósítja meg, a szerzők, a publikációk meghatározó mennyisége ezekből a döntően állami fenntartású, nonprofit szervezetekből kerül ki, és a publikálás alapjául szolgáló kutatások fenntartását, működtetését is döntően ez az intézményrendszer biztosítja. Az olvasó csak hálás lehet a szerzőnek azért, mert a rámutat azokra a tudományos közéletet uraló kényszerpályákra is, amelyek jelentősen közrejátszottak a folyóiratkrízis kialakulásában, és ma is meghatározzák azt. Mindezekén túl a szerző bemutatja azokat a – szintén a tudományos közélet és a könyvtárosok közreműködésével létrejövő új – kezdeményezéseket, amelyek a folyóirat-kiadás új, korábban már részletezett ellentmondásait szándékoznak csökkenteni, mint például az *Open Access* mozgalom. Tegyük hozzá, hogy – minden jó szándék és a kétségkívül meglévő eredmények ellenére – ezek a kezdeményezések ma még alig-alig tudják ellensúlyozni a kiadói monopóliumokat, és módosítani a kialakult helyzetet. Azt, hogy valódi krízishelyzetben van a folyóirat-kiadás, mi sem igazolja jobban, mint hogy megjelentek a tudósok hiszékenységének, publikációs kényszer alatti nyomásának vámszedői, a hamisítók, élősködők is: egyszóval a predátor kiadók és folyóiratok. A kötetben ezekről is részletesen

olvashatunk. A könyv utolsó fejezete mind a tudományos, mind pedig a könyvtáros közéletben rendre és vitát kiváltó szakmai lektorálás kérdéseit, módszereit és anomáliáit hozza közelebb az olvasóhoz. Ezt is felfoghatjuk a folyóirat-kiadás válságának újabb bizonyítékául. Magunk azon a véleményen vagyunk, hogy a szakmai, tudományos lektorálásra szükség van, és a meglévő anomáliákat jelentősen enyhíteni lehetne a nyílt lektorálás általánossá tételével. A könyv valamennyi fejezetéhez alapos áttekintést biztosító és a legújabb közleményeket is tartalmazó hivatkozások készültek, a kötet végén pedig szakirodalmi jegyzék található.

Az utóbbi évtizedekben a Neumann-galaxis térhódításának eredményeként lényegesen átalakult a tudományos kommunikáció közlési csatornáinak rendszere, de a szakfolyóiratok szerepe mit sem csökkent, hanem éppen ellenkezőleg, jelentősen növekedett. Mindazonáltal ezek a periodikumok jelentősen módosultak, szerkesztésük, megjelenésük, hozzáférésük megváltozott. Ehhez elegendő csupán néhány olyan tünetre rámutatnunk, mint például az e-folyóiratok kiadása, vagy a printben és elektronikusan is közzétett publikációk, az Open Access-folyóiratok térhódítása, és nem utolsósorban a publikációk tárolásának, hozzáféréseinek új eleme, a repozitóriumok megjelenése. A tudományos kiadványok létrejöttében, szerkesztésében, közzétételében is egyre nagyobb teret hódít az elektronizáció, és közülük is kiemelkedik a tudományos folyóiratok online szerkesztésére és közzétételére kifejlesztett, folyóirat-menedzselő és -publikáló rendszer. Beszédes, hogy ebben az évben létrejöttének huszadik évfordulóját ünnepli az *Open Journal Systems* (OJS). A nyílt forráskódú, ingyenesen letölthető és installálható, világszerte elterjedt, a tudományos folyóiratok online szerkesztésére és közzétételére kifejlesztett platform eszméjét a nyílt hozzáférés gondolataiban kell keresnünk: fejlődését és szakmai sikereit ma is ez a gondolat táplálja. A *Lovász Dávid* által összeállított kötet, a *Folyóirat-kiadás és -szerkesztés Open Journal Systems (OJS) segítségével* arra vállalkozik, hogy egyrészt bemutassa a szoftver megszületését, fejlődését, népszerűségének, jól alkalmazhatóságának okait, másrészt pedig, hogy elsajátíttassa a folyóirat-kiadásban érdekelttekkel annak használatát. A kötet erősen gyakorlatorientált, munkáltató jellegű szellemisége tulajdonképpen a szoftver mindennapi használatát, annak megtanulását, begyakoroltatását állítja a középpontba. A magunk részéről az OJS-t leginkább az integrált könyvtári szoftverekhez tudjuk hasonlí-

tani: a folyóirat-szerkesztés és -megjelentetés meglehetősen összetett, bonyolult folyamatának egyetlen technikai ívre felfűzött munkálatai végrehajtásának a platformja. A képekkel, folyamatábrákkal és képernyőkép-másolatokkal bőségesen illusztrált kötet részletekbe menően tárgyalja a szerkesztőségi munkafolyamatokat, a szerkesztőségi szerepköröket, a hozzájuk rendelt jogosultságokat. A szerző részletesen is kitér arra, hogy a könyvtárak milyen szerepet játszhatnak az OJS üzemeltetésében. Úgy tűnik, a könyvtárak, a könyvtárosok nem hagyományos feladatukra az OJS működtetésével, népszerűsítésével, tutorálásával tovább bővül, munkájukat pedig lényegesen segíti, hogy rendelkezésre állnak a magyarrá fordított felhasználói kézikönyvek is. A könyv második részében lépésről lépésre végigvezeti a szerző a potenciális használókat az OJS 3-ra alapozott folyóirat-szerkesztés folyamatán. Megkockáztatjuk, ezeknek a részeknek a segítségével meg lehet tanulni, és a könyvtárosok számára ajánlott is megismerni a szoftver alkalmazását.

A kvázi sorozat ismertetése során utolsónak maradt a korábban bemutatott négy kötettől tartalmában lényegesen eltérő, de szakmaiságában, tudományos értékeiben és a könyvtárak profiljában cseppet sem alábbvaló történeti témájú kötet. *Kéri Katalinnak Az írott szó csendes birodalma: könyvkultúra és könyvtárak a középkori iszlámban* című könyvéről van szó. A sorozatban kronológiailag utoljára megjelent és mind könyvészeti, mind azonosítási, mind pedig elérhetőségi szempontból a leggondosabban szerkesztett kötet az egyetemes nevelés- és művelődéstörténet, illetve a könyvtártörténet hazánkban kevésbé ismert területével, az esetenként az európai ember számára egzotikus középkori iszlám könyvtáraival foglalkozik. Csakúgy, mint az előző négy kötet, ez is közvetlenül az egyetemi oktatást, azon belül pedig elsősorban a tanárképzés művelődés- és neveléstörténeti ismereteinek elsajátítását szolgálja, és ez meghatározza a kötetben megjelenő ismeretek feldolgozásának módszereit is.

A rövid terjedelmű – mindössze egyetlen óra alatt elolvasható – kötet frappáns tömörséggel és komplex módon mutatja be a középkori iszlám könyvtári kultúra háttérül szolgáló civilizáció kialakulását, fejlődését, az arab írás megszületését és szerepét a műveltség terjesztésében és a tudomány művelésében, továbbá az egész társadalom olvasás, tudásszerzés iránti nyitottságát. A tudás, az olvasás iránti érdeklődés nem az iszlám megjelenésének köszönhető, az csupán kiteljesítette a muszlimok körében a szír, a

perzsa, az arab és más tudományos központokat jellemző kultúrát. A kötetből megtudhatjuk, hogy már az iszlám előtt is fejlett volt a területen a könyv- és olvasáskultúra, míg az iszlamizációval igen gyorsan és széles körben, terjedt; az első könyvesboltok már a IX. században megjelentek, gyorsan népszerűekké váltak, és például Bagdadban a század végére már száz fölött volt a könyvkereskedések száma. A könyv- és a könyvtári kultúra létrejötte és fejlődése szinte teljesen ugyanazt az utat járta be és ugyanazok a tényezők motiválták, mint amiket az európai kultúrkörből már jól ismerünk. A könyvkultúra fejlődésének jelentős ösztönzője volt az egységes arab irodalmi nyelv kialakulása és terjedése, az iszlám szent könyv, a *Korán* végleges szövegváltozatának írásos rögzítése. További meghatározó faktorokként említhetjük a vallás magyarázatával foglalkozó iskolák létrejöttét, fejlődését, továbbá ezeknek a tudományos gondolkodásra gyakorolt hatását; a más népek – különösen a görög, a római, a kínai és az indiai – írásos munkái perzsa és arab nyelvre történő fordításainak hatását a tudomány iránti nyitottság erősítésében; az oktatás intézményesülését, differenciálódását; a bibliofília igen korai megjelenését és népszerűségét; a kalligráfia fontosságát. A könyvtárak fejlődéstörténete erősen kötődik a mecsetekben, majd az azoktól függetlenül is megjelenő (madraszák) iskolarendszerekhez. Csakúgy mint az európai könyvtáraknál, itt is a vallás, a *Korán* értelmezéséhez kialakított, továbbá az oktatási célú intézmények mellett jöttek létre az első könyvtári gyűjtemények, amelyek gyarapodásában a másolás, a hagyaték és az ajándékozás játszotta a legfőbb szerepet. A jelentős kollektívok hosszú években keresztül, fokozatosan halmozódtak fel. Szintén meghatározóak a középkori iszlám könyvtári kultúrában az uralkodói könyvtárak, a birodalom vezetőinek magánkönyvtárai, a mecénások támogatásai és a körükben oly népszerű könyvgyűjtési szokások. Az európai könyvtári fejlődéstörténeti úthoz hasonló változat mutatkozik abban is, ahogyan ezek a nagyszerű, és az akkori európai gyűjtemények méreteiben gondolkodva fel sem fogható, több tíz-, illetve több százazres nagyságrendű kollektívok megsemmisültek, szétszóródtak. A későbbi köztörténeti folyamatok megpecsételték a virágzó középkori iszlám könyv- és könyvtári kultúrát. Az iszlám könyvtárak pusztítását döntően maguk a muszlimok végezték, aminek hátterében vallási irányzatokat, vallásjogi csatározásokat, politikai, hatalmi harcokat, dinasztikus ellentéteket kell keresnünk. A könyvek és a könyvtárak pedig ezeknek az ellentéteknek, küzdelmeknek estek ál-

dozatul: tudatosan és kegyetlenül pusztították, égették el, dobálták a kutakba, a folyókba a más vallási, politikai nézeteket tartalmazó vagy az elődök értékrendjét követő könyveket, más részüket széthordták, elköttyavetyélték, papírként kiárusították. A mindezek után még megmaradt könyvek, könyvtárak jelentős részét az *Al-Andalusz* területeken a keresztény visszafoglalás után nyilvánosan égették el, a továbbiakat pedig a nagy inkvizíciók idején pusztították el. A középkori iszlám könyv- és könyvtári kultúra azoknak a könyveknek és könyvtáraknak a sorsát mintázza, amelyeknek létezéséről tudunk, de amelyek – a bibliofil mentéseknek és gyűjtéseknek köszönhetően, néhány hírmondóként maradt példány kivételétől, továbbá, a másodlagos forrásoktól eltekintve – szinte teljes egészében nyomtalanul tűntek el.

A többi kötethez hasonlóan itt is ellenőrző kérdésekkel fejeződik be a gazdagon és igényesen illusztrált könyv. A kötet végén részletező, precíz képjegyzék és jegyzetekbe szerkesztett irodalomjegyzék található, amely a témában való elmélyülést segítő kiadványokat, forrásokat listázza. A könyv ugyan elsősorban a pedagógusképzés számára készült, de örömmel és szívesen ajánljuk a könyvtárak és egyéb közgyűjtemények számára, képző intézmények figyelmébe, abban reménykedve, hogy az európai kultúrkörben gyakran indokolatlanul túlzóan európai központú oktatási tartalmakat, tudást valamelyest bővítsük, a világ könyv- és könyvtári kultúrájáról jóval valóságosabb, árnyaltabb képet mutathassunk be.

A recenzens csak elismeréssel szólhat a Pécsi Tudományegyetem Könyvtár és Tudásközpontjának, továbbá Bölcsészettudományi Kar, Neveléstudományi Intézet, Nevelés- és Művelődéstörténeti Tanszékének közös kezdeményezéséről. A magunk részéről biztatjuk az intézményt a kvázi sorozat hasonló szemléletet mutató folytatására, továbbá az itt ismertett e-kötetek tartalmának folyamatos megújítására, a bennük foglalt ismeretek, külső hivatkozások karbantartására. Kiemelendőnek tartjuk, hogy a kötetek összessége hasznosan integrálja a könyvtárak hagyományos és újabb feladatrendszerét: a történetiséget és az információs-kommunikációs technológiai rendszerek és eszközök alkalmazásával a modernizálódó, megújuló és jelentősen kiterjesztett szakirodalmi tájékoztatást. Amint azt már korábban is leírtuk, mindegyik kötet munkáltató jellegű és közvetlenül kapcsolódik az egyetemi oktatáshoz és kutatáshoz, ismeretük a felsőoktatási és az akadémiai szféra szereplői számára nagyon fontos. Segítségükkel, a bennük foglalt információk elsajátításával, és a kötetek gyakorló

lehetőségeivel élve az egyetemi polgárok és rajtuk kívül a kutatói szektorban dolgozók a publikációs nyomásnak és a folyamatos követelményszint emelkedésének, a nemzetközi követelményeknek jóval eredményesebben tudnak majd megfelelni.

Végül érdemesnek tartjuk egy gondolat erejéig vizsgatérni a bevezetőnkben megfogalmazott kérdésre. Vajon túlságosan lassú, vagy megfelelő ütemben alakul-e át a könyvtárosok gondolkodásmódja, napi rutinja a Neumann-galaxis kihívásaihoz? Anélkül, hogy erre a kérdésre egyértelmű választ adhatnánk, rá kell mutatnunk a kétségkívül meglévő változásokra. A megjelent kötetek tartalmának arányai azt mutatják, hogy az átalakulás kétségkívül zajlik: az

öt kötetből négy az új típusú, modern szakirodalmi tájékoztatás eszközszerével foglalkozik. Beszédesebbnek tartjuk azt is, hogy 15 évvel ezelőtt milyen könyvtári, könyvtártudományi kötetek jelentek meg a szakma számára. Ehhez a *Magyar Nemzeti Bibliográfia Könyvek Bibliográfiája* – WWW kurrens tételeinek (HU ISSN 1417-179) 2005. évi, 9. (60) évfolyam füzeteit hívtuk segítségül, az abban rögzített könyvtári, könyvtártudományi munkák gyors elemzését végeztük el. Ebben az évben összesen 47 önálló kötet jelent meg a 05-ös, az *Írás. Könyv. Könyvtár. Informatika* szakcsoportban. Ezek gyakorlatias jellegű és hat részre tagolt tartalmi megoszlását rövid táblázatban tesszük közzé.

Könyv- és könyvtár-történet	Aktuális könyvtári kérdések	Írás-történet	Modern technikák, technológiák	Olvadás-szociológia	Elektronikus információ-szerzés	Összesen
19	11	10	3	3	1	47

Az írásos kultúra köztes, átmeneti állapotának erőteljesen kitett, változásban lévő szakma és intézményszerkezetében 15 év nem hosszú idő, de talán elegendő ahhoz, hogy érzékelhessük a különbséget. A másfél évtizeddel ezelőtti könyvtárszakmai diskurzusokat – a megjelent kiadványok tartalmának tükrében – a történetiség és az aktuális könyvtári kérdések uralták. A modern technikák, technológiák és az elektronikus információszerzés egész 2005. évi könyvtermése összesen annyi, mint a most ismertett, egyetlen sorozatban közreadott kötetek száma. Szintén a könyvtáros szakma belső változását igazolják Országos Tudományos Diákköri Konferencia pályamunkáinak a korábban általunk végzett tartalmi elemzése is: a könyvtári informatikai témák egyre nagyobb arányban szerepelnek, és mind eredményesebbek e nemes, tudományos igényű versenyeken (Ld. Sipos Anna Magdolna. Könyvtárosból informatikus könyvtáros – az OTDK dolgozatok tükrében == Könyvtári Figyelő, 26.=62. (2016) 4., p. 488–499.)

Végül hadd hívjunk még egy észreveendő bizonyítékot a változások reprezentálására: a recenziókban tárgyalt kötetek mindegyikét, az egyetlen történeti tárgykörű feldolgozás kivételével, könyvtárosok készítették. A kötetek impresszumának tanulmányozása során feltűnt, hogy a korábbi egységes „könyvtáros” terminológia hogyan változik, árnyalódik, finomodik, hoz be jelzőket a státusok megnevezésére. A szerzők pozícióinak megnevezéseiben a következő kifejezéseket olvashatjuk: adatbázis-referens, könyvtáros; MTMT-adminisztrátor, informatikus-könyvtáros. Tovább keresve az intézmény honlapján, azt láthatjuk, hogy a korábbi szervezeti struktúra és a munkakörök megnevezése is lényegesen más, a jelenlegi valós könyvtári tevékenységet eredményesebben reprezentáló megnevezések váltak általánossá. S hogy a fejlődés, az átalakulás folyamata megfelelő tempóban zajlik-e, azon bizonyára még sokáig lehet majd a különböző szakmai fórumokon vitákat kezdeni és folytatni. Magunk ennek megítélését az olvasóra bizzuk.

(Sipos Anna Magdolna)